

๙๐ รูปแบบล้านช้าง-ล้านนา ในสถาปัตยกรรม
วัดพระธาตุดับปวน จังหวัดหนองคาย

รูปแบบล้านช้าง – ล้านนา ในสถาปัตยกรรม วัดพระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย

ไกรฤกษ์ ดวงดี*

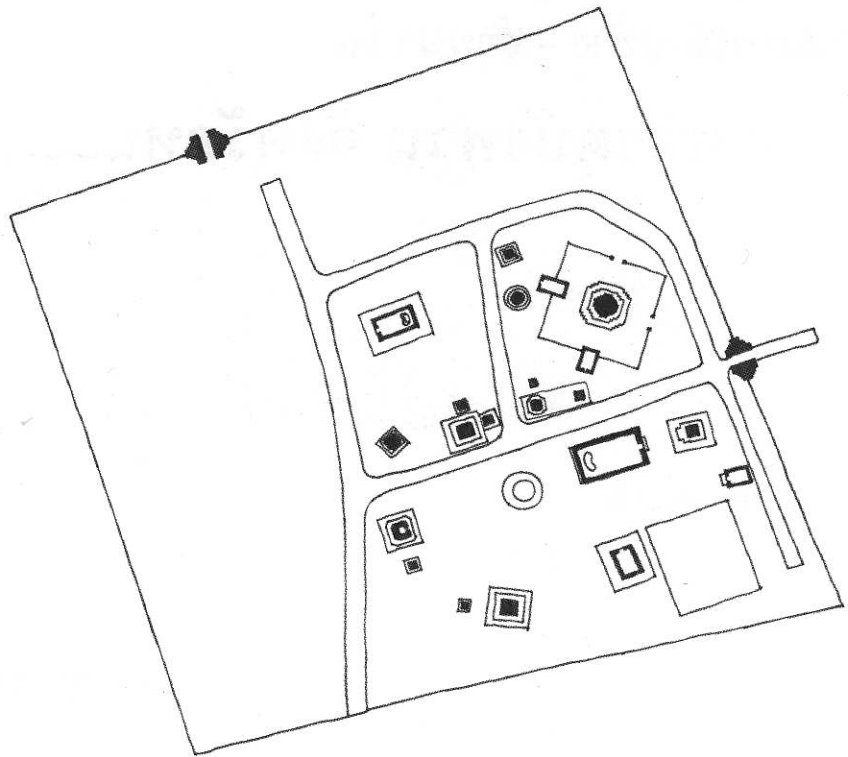
พระธาตุบังพวนกับสัตตมหาสถาน

วัดพระธาตุบังพวน เป็นหนึ่งในแหล่งศิลปสถาปัตยกรรมของภาคอีสานตอนบนซึ่งประกอบไปด้วยสถาปัตยกรรมอันทรงคุณค่า ที่สำคัญที่สุดคือพระธาตุบังพวนที่ตำนานอุรังคธาตุกล่าวว่าเป็นองค์พระธาตุที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งอัญเชิญมาจากอินเดียโดยพระพุทธภิกขิตเถระ พระธรรมรักขิตเถระ และพระสังฆรักขิตเถระ ศิษย์ของพระมหากัสสปเถระ

สิ่งสำคัญอันดับต่อมาคือกลุ่มสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นตามแนวคิด “สัตตมหาสถาน” มหาสถาน ๗ แห่งที่พระพุทธเจ้าเสด็จประทับเสวยวิมุตติสุขอยู่แห่งละ ๗ วันหลังการตรัสรู้ สัตตมหาสถานแห่งนี้สันนิษฐานว่าสร้างสมัยสมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช กษัตริย์ล้านช้าง-ล้านนาสมัยปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ สำหรับองค์พระธาตุบังพวนที่เห็นในปัจจุบันนั้นเป็นแบบที่ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นมาใหม่โดยกรมศิลปากร เมื่อปี ๒๕๒๐ โดยมีอาจารย์ ดร.ประเวศ ลิมปรังษี ซึ่งขณะนั้นยังรับราชการที่กรมศิลปากร เป็นผู้ร่างแบบขึ้นมาใหม่จากภาพถ่ายพระธาตุองค์เดิมและควบคุมงานก่อสร้าง ทั้งนี้ยังคงรูปแบบและเค้าโครงตามของเดิม หากแต่มีเส้นที่คมชัดและรูปทรงอรชรมากขึ้น สำหรับสัตตมหาสถานนั้นตั้งอยู่รายรอบพระวิหาร ซึ่งปัจจุบันยังเหลือร่องรอยทางสถาปัตยกรรมที่น่าสนใจไว้ให้ศึกษาจำนวนมาก

* อาจารย์ ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม

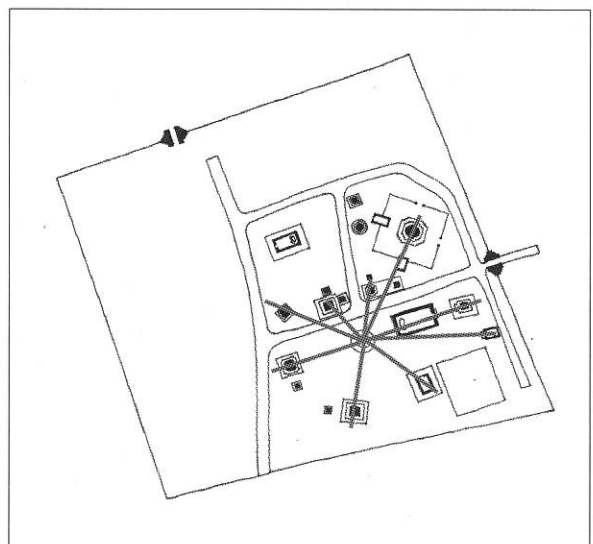
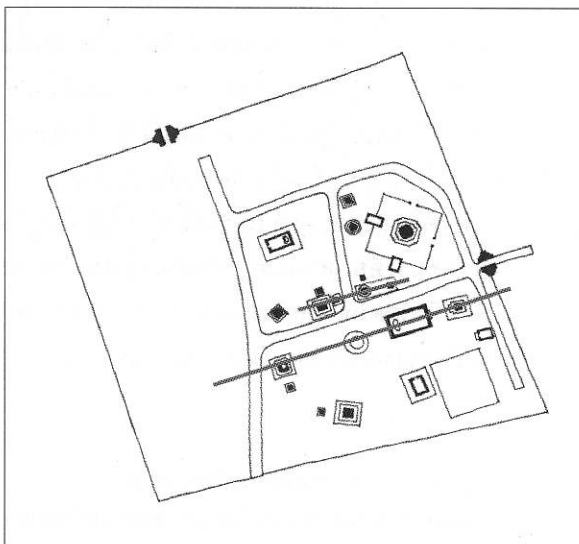
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

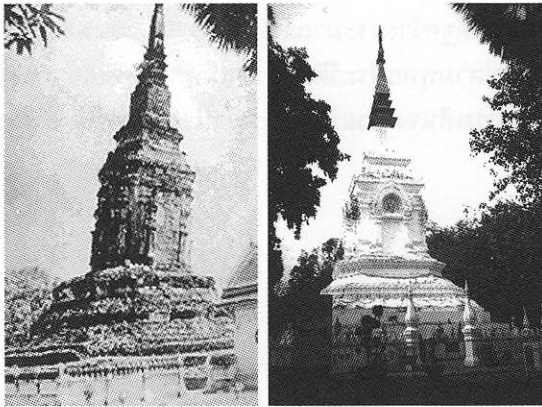

การวางผัง

การวางผังของวัดพระธาตุบังพวนไม่มีแนวแกนที่ชัดเจนนัก โดยองค์พระธาตุบังพวนกับกลุ่มสัตตมหาสถานนั้นเกือบจะเป็นอิสระจากกัน หากมองแผนผังอย่างคร่าวๆจะพบว่ากลุ่มสัตตมหาสถานมีการวางผังแบบรัศมีโดยมีโพธิ์บัลลังก์เป็นศูนย์กลาง แต่หากพิจารณาอย่างละเอียดก็จะพบว่ามียาคารบางหลัง เช่น โพธิ์บัลลังก์ พระวิหาร พระรัตนมรเจดีย์ และพระอุปัชฌาย์โครตเจดีย์ อยู่ในแนวแกนเดียวกัน ดังแผนผังที่แสดง และเนื่องจากไม่ได้สร้างในคราวเดียวกันทั้งหมดจึงทำให้ไม่ได้วางแนวแกนไว้อย่างชัดเจนนัก

แผนผังแสดงความสัมพันธ์ของสถาปัตยกรรม
วัดพระธาตุบังพวน

ภาพถ่ายเปรียบเทียบพระธาตุบังพวนก่อนล้มลงและสภาพปัจจุบัน

๑. พระธาตุบังพวน

เป็นพระธาตุที่เป็นองค์ประธานของวัด รูปทรงปราสาทสี่เหลี่ยม มีชื่ออยู่ในศิลาจารึกว่าพระธาตุบังพวนพระเจดีย์ศรีสัตตมหาสถาน เป็นศิลปะสมัยสมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช รูปแบบสถาปัตยกรรมในปัจจุบัน ชั้นฐานเป็นฐานบัวกลาซ้อนกันสองชั้นย่อมุมไม้ยี่สิบ ชั้นเรือนธาตุมีซุ้มทิศทั้งสี่ด้าน โดยซุ้มทิศดังกล่าวซ้อนกันสองชั้นมีรูปแบบคล้ายคลึงกับซุ้มเรือนธาตุของเจดีย์ทรงปราสาทแบบล้านนา ส่วนยอดเจดีย์เป็นทรงบัวเหลี่ยมที่มีเค้าโครงแบบศิลปะล้านช้าง

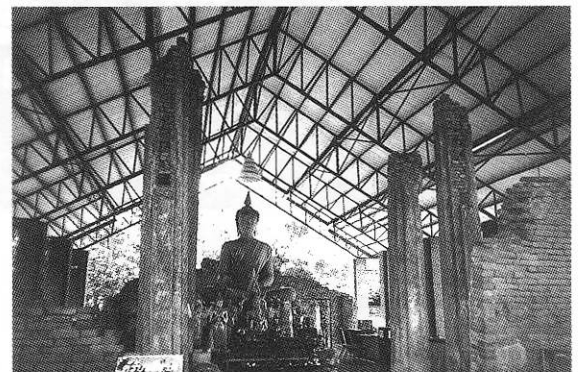
๒. กลุ่มสถาปัตยกรรมสัตตมหาสถาน

สัตตมหาสถานเป็นสถานที่ที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มีปรากฏอยู่ในพุทธประวัติ สัตตมหาสถานที่สร้างขึ้นมาภายหลังตามแนวคิดดังกล่าวมีอยู่ ๓ แห่ง อยู่ในประเทศพม่าหนึ่งแห่ง และในประเทศไทยสองแห่งคือที่วัดเจ็ดยอด จังหวัดเชียงใหม่ และที่วัดพระธาตุบังพวน จังหวัดหนองคาย ประกอบด้วยอาคารต่าง ๆ ดังนี้

๒.๑ พระโพธิบัลลังก์ ตั้งอยู่จุดศูนย์กลางของกลุ่มสัตตมหาสถาน ส่วนล่างสร้างด้วยศิลาแลงและส่วนบนก่ออิฐถือปูน ลักษณะที่พบปัจจุบันเป็นฐานทรงกลมสูงประมาณสองเมตรครึ่ง เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณเจ็ดเมตรครึ่ง โดยอาจสร้างขึ้นเป็นขอบล้อมรอบต้นพระศรีมหาโพธิ ส่วนฐานพบรางวัลน้ำศิลาแลงที่อาจใช้สำหรับหลั่งน้ำบูชา โพธิบัลลังก์นี้เป็นอาสนะที่พระพุทธเจ้าประทับนั่งสมาธิเพื่อบำเพ็ญเพียรทางจิตเป็นเวลาเจ็ดวันจนบรรลุพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ

๒.๒ พระวิหาร ตั้งอยู่ติดกับโพธิบัลลังก์ จึงอาจเรียกได้ว่าเป็นวิหารมหาโพธิ์ตามข้อวินิจฉัยของรศ.ศรีศักร วัลลิโภดม มีขนาดค่อนข้างใหญ่ มีเสาร่วมในสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง ซึ่งยังคงมีร่องรอยของความวิจิตรบรรจง และยังเห็นเค้าโครงของผนังบางส่วน ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัยก่ออิฐถือปูนศิลปะแบบล้านช้าง

๒.๓ พระอนิมิสเจดีย์ เป็นเจดีย์สี่เหลี่ยมก่ออิฐถือปูน ส่วนยอดหายไปแต่สันนิษฐานว่าคงเป็นยอดเจดีย์กลม รูปทรงไม่อ่อนช้อยนักและไม่มีซุ้มทิศ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของโพธิบัลลังก์ ตามพุทธประวัติกล่าวว่าเมื่อพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้แล้วได้เสด็จมาประทับยืนอยู่ที่อนิมิสเจดีย์ แล้วทรงทอดพระเนตรดูต้นพระศรีมหาโพธิ์ ที่ให้ร่มเงาปกคลุมโพธิบัลลังก์อยู่เป็นเวลา ๗ วัน

ภาพบน : พระโพธิบัลลังก์

ภาพล่าง : พระวิหาร

พระรัตนจกกรมเจดีย์

๒.๔ พระรัตนจกกรมเจดีย์ เป็นพระเจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมก่ออิฐถือปูน ส่วนยอดเป็นเจดีย์ทรงกลมมีลาดพระบาทก่อด้วยอิฐกว้างประมาณสองเมตรครึ่ง จรดพระอนิมิสเจดีย์ตอนกลางมีรอยพระพุทธบาทใหญ่ตามพุทธประวัติกล่าวว่าเมื่อพระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ที่อนิมิสเจดีย์ครบ ๗ วันแล้ว ได้ทรงเดินจงกรมเพื่อพิจารณาบรรดาสัตว์โลกที่จะเสด็จไปทรงโปรดอยู่ ๗ วัน

๒.๕ พระรัตนมรเจดีย์ เป็นเจดีย์สี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสองก่ออิฐถือปูนขนาดใหญ่ ทรงปราสาทยอดเจดีย์ เรือนธาตุมีซุ้มทิศคล้ายศิลปะแบบล้านนาและภายในประดิษฐานพระพุทธรูปปางสมาธิราบ ส่วนยอดเป็นเจดีย์ทรงกลมตั้งอยู่บนฐานแปดเหลี่ยมซ้อนกันสามชั้นแบบล้านนาเช่นเดียวกัน ตามพุทธประวัติกล่าวว่าพระพุทธเจ้าทรงพิจารณาพระอภิธรรมตลอด ๗ วัน ทรงประทับอยู่ที่เรือนแก้วที่เทวดานิรมิตถวายบังเกิดฉัพพรรณรังสีรอบพระวรกาย

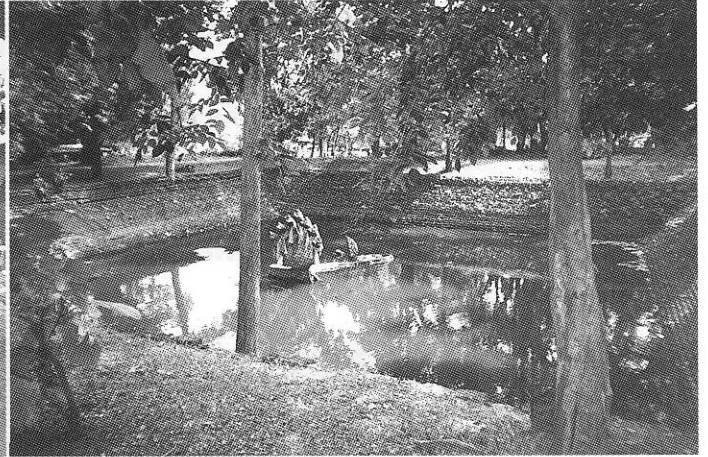
ภาพบน : พระรัตนมรเจดีย์

ภาพล่าง : พระอชปาลนิโครธเจดีย์

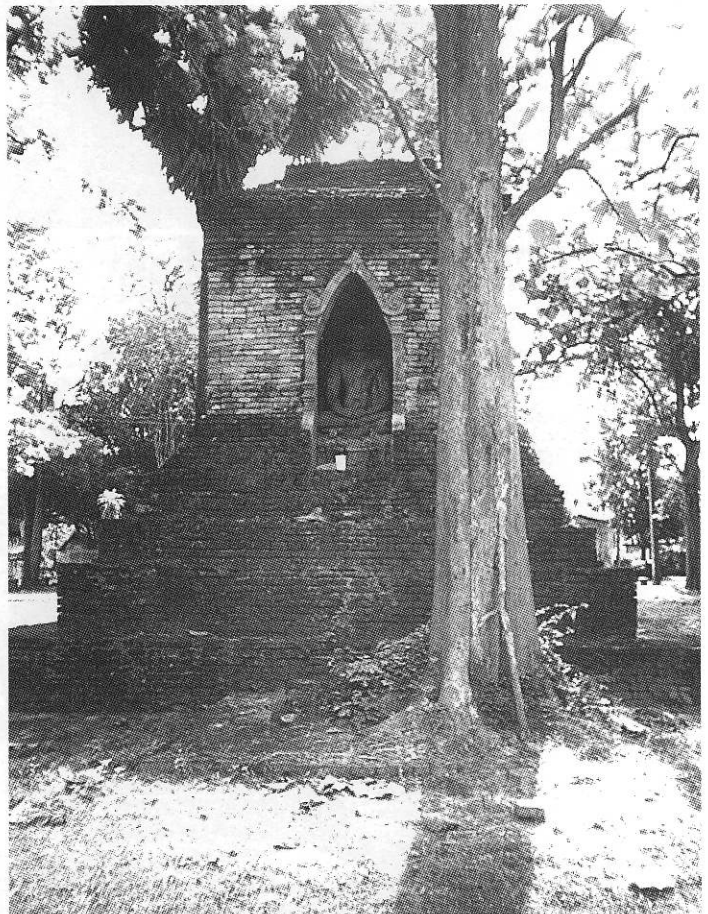
๒.๖ พระอชปาลนิโครธเจดีย์ เป็นเจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก ชั้นเรือนธาตุมีซุ้มเพียงหนึ่งด้าน ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปปางสมาธิปูนปั้นที่ซุ้มทิศเป็นอิทธิพลศิลปะล้านนา ส่วนยอดเจดีย์หักพังทลายไม่ปรากฏหลักฐานด้านรูปแบบ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นยอดเจดีย์กลมเช่นเดียวกับพระรัตนจกกรมเจดีย์ ตามพุทธประวัติกล่าวว่าพระพุทธเจ้าทรงสนทนาธรรมกับพราหมณ์ผู้หนึ่ง ทรงตรัสถึงพุทธปฏิมาที่มีต่ออิติปาญามาร ๓ ตนมีนามว่า ตัณหา ราคะ และอรดี ที่รับอาสาพญามารผู้เป็นพ่อมายั่วยวนพระพุทธเจ้า แต่ก็พ่ายแพ้ต่อพุทธานุภาพไปในที่สุด พระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ ณ ที่นี้ เป็นเวลา ๗ วัน

๒.๗ พระมุกฉลินทเจดีย์ ตั้งอยู่ที่ทิศตะวันออกเฉียงใต้เป็นวิหารขนาดเล็ก ปัจจุบันเหลือเพียงส่วนฐานและผนังเพียงบางส่วน ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปปางนาคปรก ๙ เศียร ด้านข้างมีสระน้ำซึ่งมีรูปปั้นพระยานาค ๗ เศียรอยู่กลางสระ ตามพุทธประวัติจากพระไตรปิฎกกล่าวว่า สัปดาห์ที่สามหลังจากตรัสรู้พระพุทธเจ้าเสด็จไปประทับอยู่ใต้ต้นมุกฉลินท์ (ต้นจิก) ในช่วงเวลาที่ฝนตกพรวดตลอด ๗ วัน พญามุกฉลินทนาคราชได้ขึ้นมาขนดและแผ่พังพานเพื่อบังลมและฝนให้ เมื่อพายุจางหายแล้วก็คลายขนดจำแลงกายเป็นมาณพน้อยยืนประคองอัญชลินมัสการพระพุทธเจ้า

ภาพล่าง : พระมุกฉลินทเจดีย์

๒.๘ พระราชายดนะเจดีย์ ตั้งอยู่ทางทิศใต้เป็นเจดีย์ทรงปราสาทสี่เหลี่ยมรูปแบบใกล้เคียงกันกับขอขาลนิโครธเจดีย์แต่ขนาดใหญ่กว่า ส่วนยอดหักพังทลายไป แต่สันนิษฐานว่าอาจเป็นยอดเจดีย์กลมแบบล้านนา ส่วนเรือนธาตุมีซุ้มพระพุทธรูปปางสมาธิเช่นเดียวกันด้วย ตามพุทธประวัติจากพระไตรปิฎกกล่าวว่าในสัปดาห์ที่ ๔ หลังการตรัสรู้พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปประทับที่ใต้ต้นราชายดนะ (ต้นเกตุ) ณ ที่นี้ได้มีพ่อค้าสองคนมาพบได้ถวายข้าวสัตตูก้อนและสัตตุง และได้เปล่งวาจาถึงพระพุทธและพระธรรมเป็นสรณะ เนื่องจากตอนนั้นยังไม่มีพระสงฆ์

พระราชายดนะเจดีย์

๓.สถาปัตยกรรมอื่น ๆ

๓.๑ วิหารน้อย

อยู่ทางทิศตะวันออกของผัง เป็นวิหารขนาดเล็กก่ออิฐถือปูน มีทางลาดพระบาทอยู่ทางด้านหน้า ปัจจุบันเหลือเพียงส่วนฐานและร่องรอยของพระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ภายใน

๓.๒ พระอุโบสถ

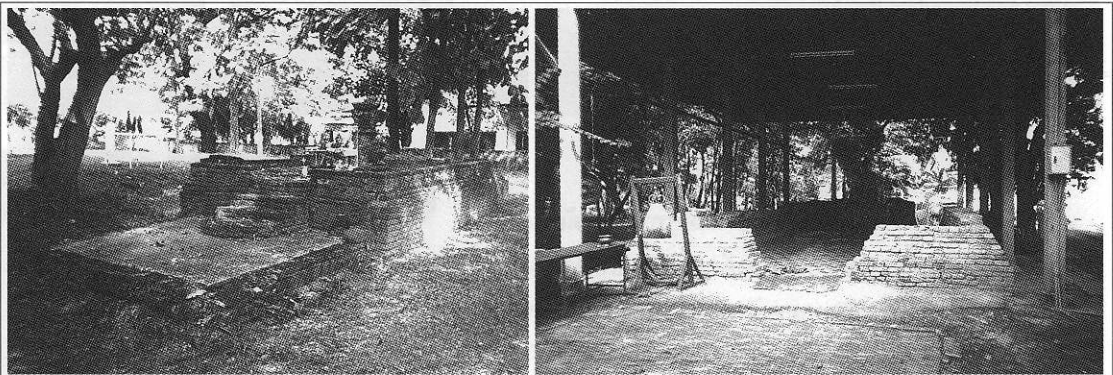
เป็นพระอุโบสถขนาดเล็กตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของผัง ก่ออิฐถือปูน ปัจจุบันเหลือเพียงส่วนฐานที่บูรณะขึ้นใหม่ ภายในพบฐานปูนปั้นบัวลูกแก้วมีลักษณะบัวแบบศิลปะล้านช้าง

๓.๓ พระธาตุราย

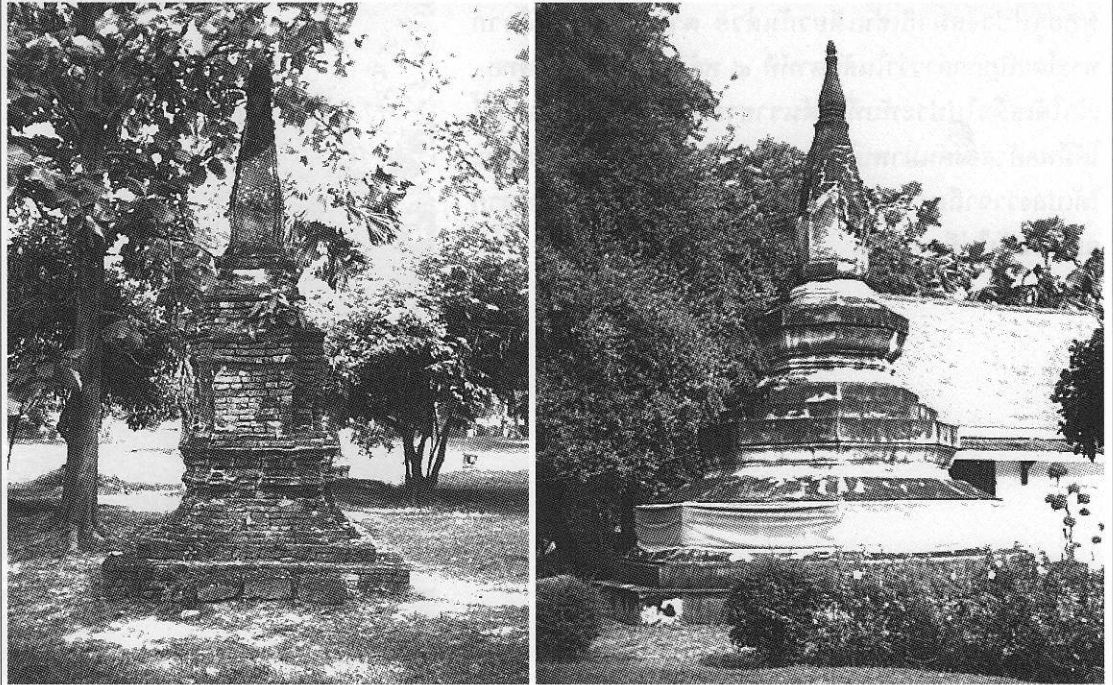
พระธาตุรายองค์ที่ ๑ เป็นพระธาตุขนาดเล็ก รูปทรงบัวเหลี่ยมแบบล้านช้าง ยอดมุมไม้สิบสอง ส่วนฐานเป็นแบบบัวลูกแก้วอกไก่ ส่วนเรือนธาตุไม่มีซุ้มทิศ หากพิจารณาภาพถ่ายองค์พระธาตุบ่งพวนก่อนที่จะล้มจะเห็นว่าพระธาตุรายองค์นี้มีรูปทรงที่คล้ายคลึงกันกับองค์พระธาตุบ่งพวนและพระธาตุเขี้ยวค้อมของเมืองเวียงคุกที่ปัจจุบันได้พังทลายไปแล้ว

พระธาตุรายองค์ที่ ๒ เป็นพระธาตุทรงแปดเหลี่ยม ฐานเป็นฐานปัทม์ซ้อนกันสองชั้นยอดเป็นทรงบัวแบบล้านช้าง เนื่องจากได้รับการบูรณะด้วยการฉาบปูนเรียบแล้ว รูปทรงที่เห็นจึงอาจผิดเพี้ยนไปจากเดิมไม่มากนักน้อย หรืออาจเป็นไปได้ว่ามาสร้างในสมัยหลัง

ภาพบนซ้าย : พระวิหารน้อย
ภาพบนขวา : พระอุโบสถ

ภาพล่างซ้าย : พระธาตุราย
ภาพล่างขวา : พระธาตุราย

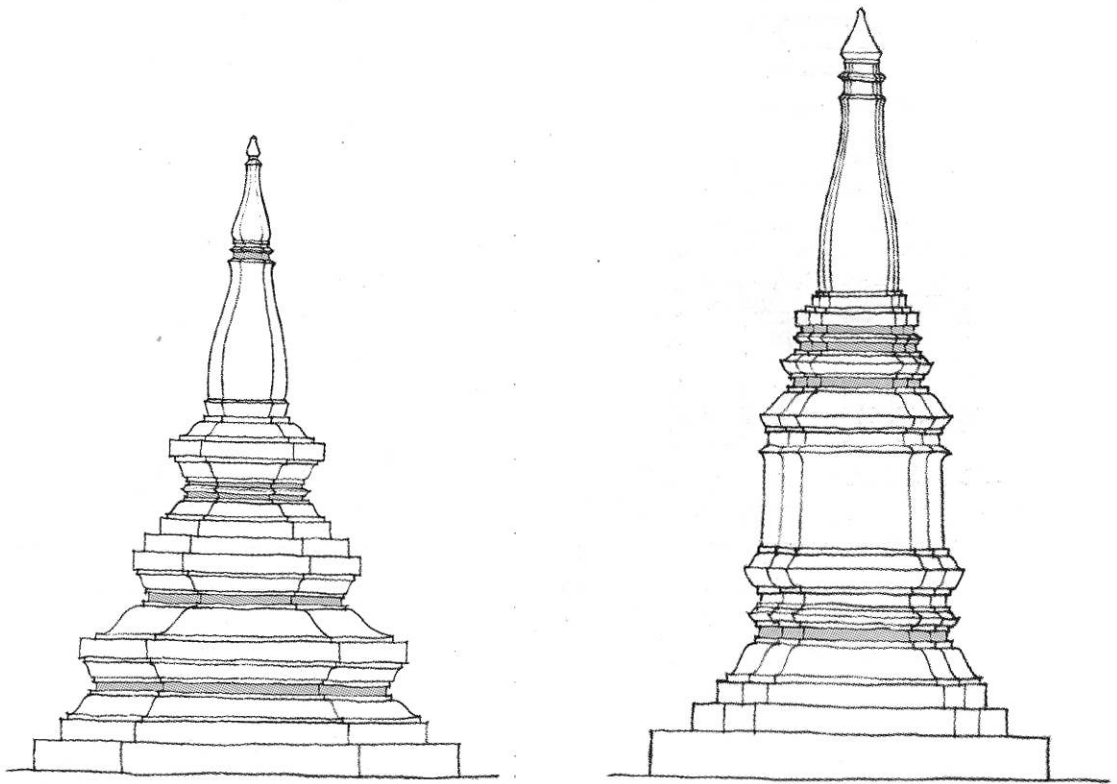

บทวิเคราะห์

หากจะจำแนกให้ชัดเจนว่าองค์ประกอบใดเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลล้านนา และส่วนใดเป็นล้านช้างก็สามารถจำแนกได้ดังนี้

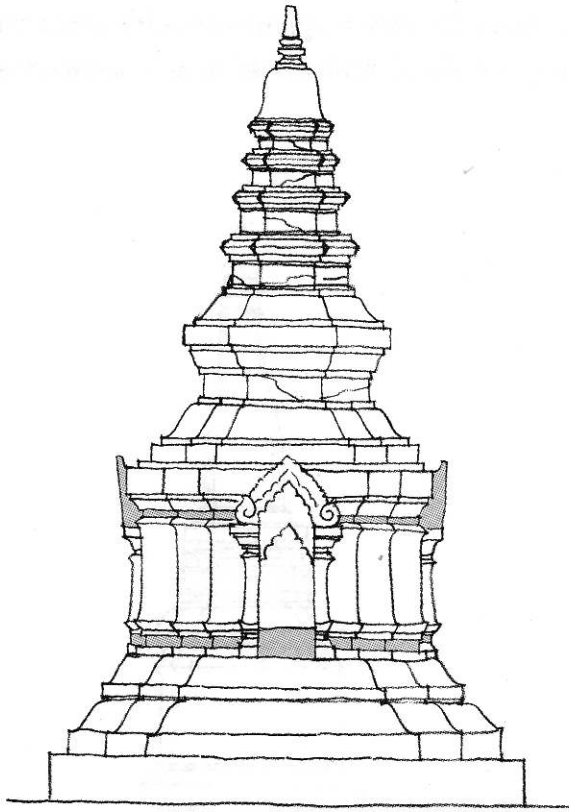
๑.รูปแบบล้านช้าง

เจดีย์ทรงบัวเหลี่ยมเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของศิลปสถาปัตยกรรมแบบล้านช้างที่นิยมมากในสมัยเดียวกันกับการสร้างพระธาตุนม ในวัดพระธาตุดังพวนพบเจดีย์หรือพระธาตุที่มีส่วนยอดเป็นทรงบัวเหลี่ยมที่ชัดเจนอยู่ ๓ องค์ได้แก่ องค์พระธาตุดังพวน ๑ และพระธาตุนายอีก ๒ องค์ ดังรูป

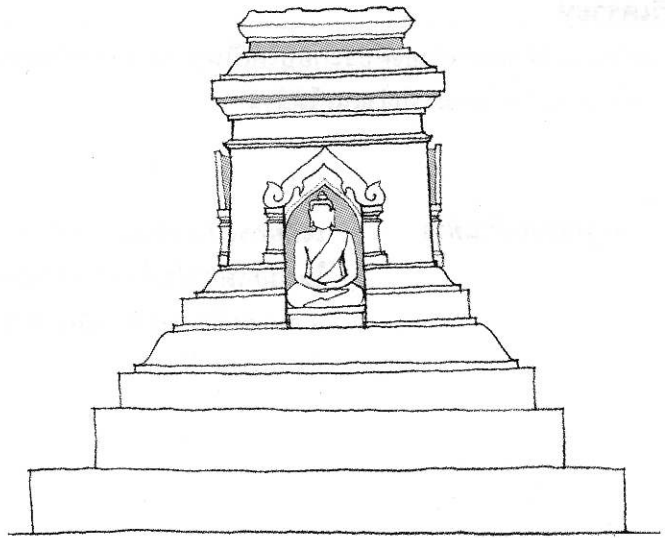

๒.รูปแบบล้านนา

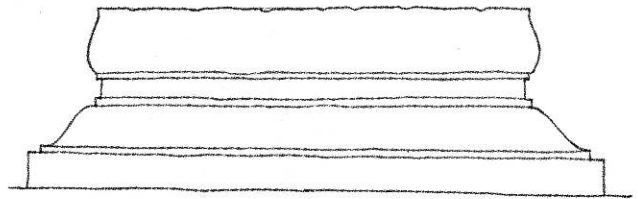
พบเจดีย์รายที่มีรูปแบบทางศิลปสถาปัตยกรรมอิทธิพลล้านนา อันได้แก่ พระรัตนมรเจดีย์ ราชายตนเจดีย์ อชปาลนิโครธเจดีย์ และรัตนงกรมเจดีย์ โดยพระรัตนมรเจดีย์เป็นเจดีย์ที่มีรูปแบบล้านนาชัดเจนที่สุด ดังจะเห็นได้จากซุ้มทิศทั้ง ๔ ทิศ และส่วนยอดซึ่งเป็นเจดีย์กลมวางอยู่บนฐานแปดเหลี่ยม นอกจากนี้องค์พระธาตุดังพวนก็ยังมีลักษณะชั้นเรือนธาตุและซุ้มทิศเป็นแบบล้านนาอีกด้วย

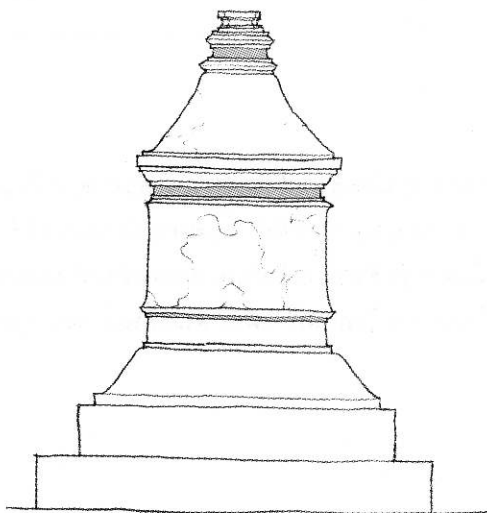
พระรัตนมรเจดีย์

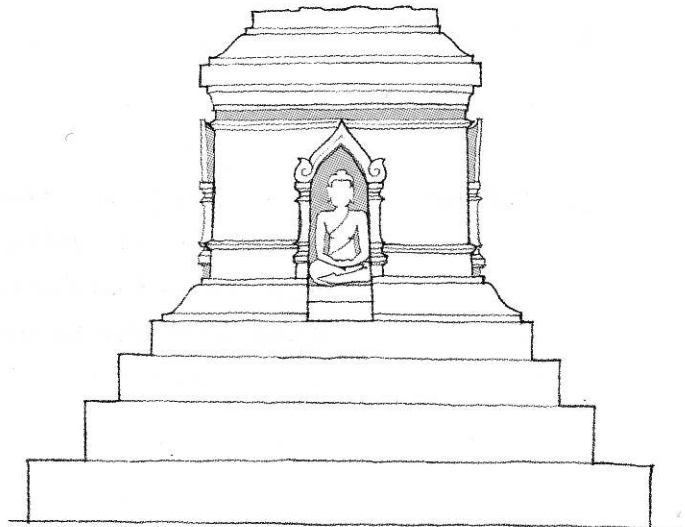
พระอชปาสนิโครเจดีย์

โพธิบัลลังก์

พระรัตนจกรมเจดีย์

พระราชายดนะเจดีย์

หากพิจารณาเรื่องราวในประวัติศาสตร์ประกอบกับหลักฐานทางศิลปสถาปัตยกรรมของวัดพระธาตุบังพวนแล้ว ก็จะพบมูลเหตุที่เชื่อมโยงไปถึงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่ผสมผสานกันทั้งแบบล้านช้างและล้านนา กล่าวคือ สมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชนั้นเป็นกษัตริย์แห่งนครเวียงจันทน์ที่ทรงมีพระราชมารดาเป็นธิดาแห่งเจ้านครเชียงใหม่ และพระองค์ก็ทรงครองเมืองเชียงใหม่ในชั่วระยะเวลาไม่นานนัก (ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑) จากนั้นเสด็จกลับไปครองนครเวียงจันทน์แทนพระราชบิดา จึงเป็นไปได้ที่พระองค์จะนำรูปแบบล้านนามาสร้างที่วัดพระธาตุบังพวน รวมถึงแนวคิดเรื่องสัตตมหาสถานนั้นก็เป็นไปได้ว่าคงได้แนวคิดมาจากวัดเจ็ดยอด เชียงใหม่ ที่สร้างสมัยพระเจ้าติโลกราชก่อนสมัยของพระองค์นับร้อยปี

คงไม่ใช่เรื่องแปลกหรือเป็นเรื่องเสียหายแต่อย่างใด ที่วัฒนธรรมการสร้างสรรคงานศิลปสถาปัตยกรรมของทั้งสองอาณาจักรจะไหลมาบรรจบกัน ณ ดินแดนลุ่มน้ำโขงแห่งนี้ ภายใต้เงื่อนไขทางการเมืองการปกครองและเงื่อนไขทางภูมิศาสตร์ ชาวล้านช้างและชาวล้านนาหาใช่ใครอื่นไกลไม่ ต่างก็เปรียบเสมือนพี่น้องน้องฉันใดก็ฉันนั้น สถาปัตยกรรมก็เช่นเดียวกัน.

* * * * *

บรรณานุกรม

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดหนองคาย, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๒.

พิเศษ เขียวจันทร์พงษ์, “พระธาตุบังพวน”, อีสานเหนือ, จัดพิมพ์ในวโรกาสพลตรีหญิงสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯทรงนำคณะจารย์และนักเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ทักษิณศึกษาภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน, กรุงเทพฯ : จงเจริญการพิมพ์, ๒๕๓๒, หน้า ๑๐๔-๑๐๗.

วิโรฒ ศรีสุโร, ธาตุอีสาน, กรุงเทพฯ : มุลนิธิไธยธำ, ๒๕๓๔.

สันติ เล็กสุขุม, สีลาไทย / วัดพระธาตุบังพวนมีการบ้านให้กรมศิลปากร, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๖, หน้า ๑๓๕-๑๔๒.

สิทธิพร ณ นครพนม, พระธาตุบังพวน ล้ำค่าควรเมืองหนองคาย, ศิลปวัฒนธรรม, ปีที่ ๑๖, ฉบับที่ ๑๐ (ส.ค.๒๕๓๘) : หน้า ๑๖๕-๑๖๖.

อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, พระธาตุบังพวน, สารกรมศิลปากร, ปีที่ ๑๒, ฉบับที่ ๗ (ก.ค.๒๕๔๒) : หน้า ๘-๙